

klæde dyppet i kamille (Avernakø; 61), sprukne patter dampes med teen (66). – Blomsterafkog er givet for svinets kolik (67).

Færøerne: af lugtløs kamille fås en salve til sene-forstærkning, hævelser, udvortes skader (o. 1780; 68), dens blomster blev lagt i pose til omslag på smertende øjne (69), kamillesaft gnedet på ringorm (1800; 70).

LITTERATUR: (1) 343 79,156; (2) 348b 51; (3) 841 1577,20,126; (4) 1009 ny rk. 1,1939–42,42; (5) 161 1906/23:132; (6) 512 1889,645; (7) 1004b 217 jf. 220; (8) 488j 2,158; (9) 273 175,209; (10) 934 780 (1928); (11) 634 17134; (12) 407 21/10 1950; (13) 1005 28/10 1961 jf. 488 o 117; (14) 634 19188 (Himmerl.); (15) 634 13933; (16) 494 340; (17) 217 13,20,24; (18) 398 1806,872; (19) 328f 2,207; 488 o 265; (20) 488 o 183; (21) 488 o 270f; (22) 488 o 97,209f,255; (23) 488 o 132,168; (24) 327 21,24; (25) 130 56; (26) 488 o 204; (27) 488 o 291; (28) 217 1807,20; 488 o 105 (1845); (29) 408 48f; 186 14; (30) 72 13,1830,142 jf. 10,535; (31) 488 o 136; (32) 488 o 138; 328f 2,81; (33) 634 11500 (SVJyll. o.1900); (34) 665f 61; (35) 902; 82 81; (36) 82 113; (37) 830 5, 69; 328f 1,62; 161 1906/23:3222,1639,483 m.fl.; (38) 328f 1,41; (39) 327 14; 634 12022 (Bov Sønderj. o.1880); (40) 1008 4,1916, 524; (41) 107 1949; (42) 328f 1,62,178 sml. 201; (43) 273 182; (44) 488 o 199; 273 182; (45) 488 o 111f, 225; 328f 2,52f,151; (46) 914 1,249; (47) 996 1953, 137; (48) 634 15446 (Sønderj. o.1890), 18754 og 19188 (Himmerl. o.1900), 12008 (Skagen); 914 1,249 (Røsnæs); (49) 161 1906/23:1; (50) 634 12007; (51) 488 o 216; (52) 328f 1,219; (53) 217 8; (54) 363 13/9 1872 jf. 466b 191f, sml. 328f 1,213; (55) 488 o 274; (56) 634 19188; (57) 488 o 296f; (58) 597 1906,284; 304 334,338; 599b 1,578; (59) 380 nr. 23,1967; (60) 83 47,67,102,114,116,121; (61) 634 12005; (62) 83 259; (63) 83 174; (64) 161 1906/23:3112; (65) 57 2, 1803,423f; (66) 186 61; (67) 83 302; (68) 873 152; (69) 752 79; (70) 518 208.

ANDEN ANVENDELSE

Kamille og malurt sættes på øl for at gøre det holdbart i sommertiden og vel også for at give det en stærkere smag (M og VJylland o. 1880; 1); blomsterne er ingrediens i »jægermesterens bitter« opkaldt efter jægermester H. E. Jensen (d. 1904) (2).

Knopper og blomster af lugtløs kamille er på Færøerne blevet anvendt til gulfarvning af tøj (3).

Planten kan bruges til ansigtsbadning, skintonic og blødgørende hårvaskemiddel (4), håret skyllet dermed bliver kraftigt og får smuk glans (5);

kamilleolie har nogen anvendelse i kosmetikken (6).

Midsommeraften plukker pigerne kamille til at pynte deres kammer med (7), den aften sætter man *sødurter* i tallerkenrækken (SFalster; 8), kamille og fløjlsgræs lægges over himmelsengen for at give en behagelig luft (SFalster; 9), søndag morgen røgges stuen med kamilleblomster på et fyrfad (NVJylland o. 1870; 10).

St. Hans dag sættes kamille og burre op hist og her i husene som værn mod den gift, der om aftenen bryder frem af jorden (1684; 11), denne dag sættes eller strøs kamille i huset mod troldtøj (1692; 12). Planten er med i et magisk råd mod hekseri i stalden (13).

Når en kone går forbi kamiller, skal hun neje to gange (14).

Drenge ryger de tørrede blomster som »tobak« (15). Børn bruger undertiden randkronerne til orakel-remser, se hvid okseøje s. 323.

LITTERATUR: (1) 634 12248 (Stauning), 12356 (v. Skern); (2) 747 111; (3) 873 149; 398 1821,872; (4) 407 21/10 1950; 14 nr. 28,1954; 908 nr. 7,1959; (5) 895 36; (6) 599b 1,578; (7) 830 5,1886,69; (8) 161 1906/23:834; (9) 161 1906/23:833; (10) 903 151; (11) 728 X; (12) 488f 4,160 (Fyn); (13) 328f 1,34; (14) 236 24/7 1912; (15) 107 1950 (Jyll.).

Matrem,

Chrysanthemum parthenium

Den gulgrønne, stærktlugtende 20–60 cm høje plante har fjersnitdelte blade med lappede afsnit, de talrige ca. 1 cm brede kurve med hvide og ret korte (eller langt rørformede) randkroner er samlet i halvskærm.

Ret almindelig omkring beboede steder, forvildet fra (tidligere) dyrkning som læge-, pryd- og duftplante: »Den vokser gerne i haverne ved gamle mure og kommer også op i bedene og ved gangene under ribstræerne, men den dobbelte holder man mest af« (1648; 1).

Matrem slutningen af 1400-t ff af *matricaria* (latin *matrix* = livmoder), planten blev meget anvendt mod kvindesygdomme; talrige dialektformer: matten, majdron, madrom osv., i Sønderjylland omtydte til madam, majtrumf, martin, morder. *Moderurt* begyndelsen af 1500-t–1800-t, *pigeurt* 1648–o. 1700, *jomfruurt* 1648; *bertram* o. 1700ff fra tysk af latin *Pyrethrum* under påvirkning af mandnavnet *Bertram*; *fibrifuga* 1400-t, 1546, anvendt mod feber, *savleurt* o. 1700, 1848, man tyggede planten for at stimu-

lere spytafsondringen; *strøblomst* o. 1700 blev strøet som duftgiver på gulvet; *jomfrugrønt* Njyland, NSjælland, *lugtefis* NSjælland. – En brogetbladet varietet i haver kaldes bl.a. *havekamille*, *pax* og *lykke* Sjyland, en stærkere snitted: *persilleblomst* Jylland, NSjælland, *knarose*, *-blomst*, *-urt* Fyn, Sjælland (2).

LITTERATUR: (16) 697 286; (2) 689 1,345–47.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): tygges eller lægges ved tanden mod tandpine; nedfaldet drøbel, sår på tungen og i munden skylles med den knuste plante i eddike; indgives med honning eller bindes om halsen mod epilepsi og for lamme lemmer, olieafkog til salve mod feber (malaria?), nyrelidelser og lammelser, den virker sveddrivende, rensr struben.

1400-t: tygges mod hovedsmerter og blindhed, styrker tænderne; bestanddel af råd for sindsyge, hostemiddel, afføringsmiddel og råd for gutta (stær eller udslæt?); indtages med vin og salt for hjerteonde, med kransburre, smør og honning mod dårlig ånde; smertende øjne bades med saften (2).

Christiern Pedersen 1533: knust matrem (kildeskriftet har hjertensfryd) spises med salt på brød mod åndenød (17b), saften med honning for lammelser i benene (73b), ølafkog af de knuste blomster og frø drikkes eller urten spises på mad mod koldfeber = malaria (77b), indtages med mad og drikke eller anvendes kogt som omslag for tarmsmerter og sidesting (47a–b), »mod livmoderens opstigelse« spises matrem (kildeskriftet: hjertensfryd) eller de knuste frø drikkes med vin (69a). Frøene indtages med øl eller vin mod spolorm (44a), mod dårlig ånde skylles tænderne med plantens saft eller et vandafkog (13b).

Henrik Smid 1546ff (3): må bruges som tusindgylden, malurt og rejnfan; urt og saft virker afførende, udvider galden, den seje flegma og orm. »De vise og kloge kvindfolk priser den såre meget, derfor giver man de urene kolde kvindfolk, som plages med koldesyge [malaria] saften, vandet eller den tørre knuste urt for dermed at purgere dem«. Af matrem gør man damp- og svedebad til »den hårde forkølede livmoder«, idet patienten sidder over dampende afkog. Grøn matrem som omslag læger den vilde ild (hudsygdom), stiller hævelser og mavesmerter.

Simon Paulli 1648, 286f: »Den . . . kvindekønnen, både kvinder, piger og jomfruer, ganske vel bekendt«. Hvis man kan tåle den friske plantes lugt, plejer man at lægge den på issen mod ho-

vedpine og knust under fødderne mod søvnløshed. Men allermest bruges matrem til mensesdrivende fodbad, eller kvinden sidder på hug over dampende afkog. Planten uddriver også efterbyrden, idet man tilbereder et dekokt af matrem, kamilleblomster og bynke, dette er desuden godt for »livmoderens opstigelse«. Olieudtræk af blomsterne gnides på maven mod indvoldsorm.

Den blomstrende urt er anført i farmakopeen 1772. Drogen virker krampestillende, mavestyrkende, orm- og urindrivende (1806; 4), te af den drikkes for »modersyge« og rensr efter nedkomsten, saften indtages mod kolik og indvoldsorm (1837; 5).

Indgår i vandudtræk mod kolik og vattersot (6), matremte uddriver blæresten (o. 1700; 7). Matrem, hvidløg og bomolie koges i gåsefedt til omslag mod børns indvoldsorm (o. 1820; 8). Bestanddel af mundskyllevand for tandpine (1600-t), munden skylles med destilleret vand af planten eller tanden gnides med bladene (9), te af matrem og røde roser holdes i munden (10); blomsterne kommer med andre stærktlugtende urter i krydderposen, der lægges mod kinden ud for smertende tand (11). Grøn matrem lagt på hovedet stiller næseblod (Lolland o. 1860; 12).

»Matrem er kommet i sådan brug og ros, at den også bruges til kvæg og fæ. Thi de kvinder, som omgås fæ, er vant til at give fæet tør matrem med salt om aftenen og med sådan lægedom rensr de fæet, uddriver. . . deres trange ånde og opblæelse« (1546ff; 13).

Klog mand gav hest, der åd gift, et sødmælksafkog (14), dette er også indgivet for hestens hævelser, bylder og forgiftede sår (15).

Matrem nævnes blandt midler for koens blodpis (16); mister køerne ædelysten, når de kommer på græs, gnides deres »sure« tænder med matrem (VFyn; 17).

Urten og rødderne indgår i middel til at få svin til at trives (18), i råd mod svinesyge og -død (1600-t; 19).

LITTERATUR: (1) 343 40,137f jf. 308; (2) 15 6,8, 13,29,40,45,48,61,72; (3) 841 1577,21; (4) 398 1806, 709; (5) 718 1837,153; (6) 488 o 152,209f; (7) 488 o 182; (8) 273 182; (9) 902d 55; 902j 29b; 665g 64; (10) 488 o 201; (11) 82 113; (12) 783b; (13) 841 1546,36; 1577,21; (14) 488i 6,2,462 (Haslum); (15) 83 119; (16) 83 174; (17) 107; (18) 488g 1,104; (19) 83 310f.

ANDEN ANVENDELSE

Planten er for bierne »den allerverdstyggelig-

ste«, gnider man kuben med den, fordrives de; kvinder af den sangvinske og blodrige type, som bierne helst stikker, skal derfor bære en buket matrem, når de går gennem haven (1648; 1). Man driver en bisværme op i kuben med matrem (2). Bladenes lugt holder bier, myg og fluer på afstand (1806–37; 3), med matrem fordrives fluer og myg i husene (o. 1880; 4). I halmen under mumien af jarlen af Bothwell (d. 1578) i Fårevejle kirke blev blandet matrem, rimeligvis som værn mod insekter.

Der gror gerne matrem i et hjørne af køkkenhaven, den tørrede plante lægges som duftgiver mellem dragkistens tøj (SVJylland o. 1900; 5), den bliver sammen med andre krydderurter sat i konernes »lugtenstøj« = buketter (Agersø; 6). Matrem kan bruges til garvning, bladene spises på smørrebrød (1806; 7); den blev tidligere anvendt som forårsgrønt på kålsuppe, krydderi på æggekage m.m. (8).

LITTERATUR: (1) 697 1648,286f jf. 488 o 304; (2) 280 7/7 1927; (3) 398 1806,769; 718 1837,153; (4) 510 3,273; (5) 854 20,1958,83; 634 11500; (6) 227 44, 1934,559; (7) 398 1806,769 og 1821,871; (8) 480 30.

OVERTRO

Hvis mælken, fløden eller smørret er forhekset, skal køernes patter gnides med matrem o.a.

stærktlugtende ting og samme indgives eller bruges som omslag (1700-t, o. 1820, 1).

Folk med mange matrem i haven har held med fåreholdet, men skal passe på, at planten ikke går ud, »for så går fårene med« (Fyn; 2). Hvor *madam* vil gro · er godt at bo; — kan man bygge og bo; hvor matrem og rejnfan vil gro, · der er godt at bo (Sønderjylland; 3).

Lugter en pige til matrem og hun ikke er mø, må hun urinere (Jylland; 4); en gravid kvinde, som lugter til planten, føder barn med rødt hår (Fyn; 2).

LITTERATUR: (1) 83 241; 1008 4,1916,534; (2) 830 4,1885,59,69; (3) 488g 3,3; 228e 2,565; 520 13; (4) 794 4,1872–73,158 (Gråsten?).

Hvid Okseøje, *Chrysanthemum leucanthemum*

De 20–50 cm høje stængler med forneden omvendt ægformede og takkede, foroven smalt lancetformede og lappede blade, bærer store enlige kurve med gul skive og lange hvide randkroner. Alm. på græsmarker og gærder, ved veje, var forhen et besværligt ukrudt i vedvarende græs. *Okseøje* 1546ff (oxeøge) efter kurvens lighed med et øje omgivet af vipper. *Sankt Hans blomst*

Undersøgelser af jarlen af Bothwells kiste i Fårevejle kirke afslørede matrem i kistehalmen. Tegning af Otto Bache i Illustreret Tidende 2-2-1862.

